

והשיב לב אבות על בנים: מצוות כיבוד הורים לחוזרים בתשובה

יצחק ענתבי

רב קהילת עזרת דוד, מעלה אדומים

- א. החובה לכבד אב רשע
- ב. חומרת הדברים
- ג. קונפליקט בין חוזר בתשובה להוריו
- ד. סיכום

בימינו, ב"ה, רבים הם החוזרים בתשובה. אך פעמים רבות הוריהם אינם שומרי תורה ומצוות. במאמר זה נדון בחיובי הבן כלפי הוריו במצבים אלו.

א. החובה לכבד אב רשע

בגמרא במסכת יבמות (כב ע"א) נאמר:

מתני' מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו ובנו לכל דבר. גמ' וחייב על מכתו אמאי קרי כאן "ונשיא בעמך לא תאור" "בעושה מעשה עמך"? כדאמר רב פנחס משמיה דרב פפא בעושה תשובה הכי נמי כשעשה תשובה.

לדעת הרי"ף (ה ע"א) והרא"ש (סי' ג) הגמרא עוסקת רק לגבי חיוב, לעניין איסור - אסור לבן להכות או לקלל את אביו אף אם לא עשה תשובה. הם למדו זאת מהגמרא בסנהדרין (פה ע"ב) "לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית, שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו".

הטור (יו"ד רמ, יח) הביא מחלוקת בינו לבין הרמב"ם:

כתב הרמב"ם ממזר חייב בכבוד אביו ומוראו אף על פי שהוא פטור על מכתו וקללתו עד שיעשה תשובה אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו. ונראה לי כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרינן גבי הניח להם אביהם פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא פירוש ואין חייבין ומשני שעשה תשובה אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אין חייבים בכבודו.

לדעת הרמב"ם חייב במורא וכיבוד אביו אף אם הוא רשע, ואילו לדעת הטור חייב רק כשעשה האב תשובה.

הטור הוכיח את דבריו מהגמרא בבבא קמא (צד ע"ב) המחייבת בנים להחזיר גזל אביהם מפני כבוד אביהם רק כשעשה תשובה. משמע שאם האב לא עשה תשובה - אינם חייבים בכבודו. אך הבית יוסף דחה את ההוכחה והסביר שהגמרא עוסקת באיסור ריבית, שאיסור ריבית חל רק על האדם עצמו ולא על בנו. הגמרא חייבה את הבנים להחזיר דווקא כשעשה תשובה, דהיינו שרצה להחזיר את הפרה ולא הספיק עד שמת, ואם כן כאילו לא הורישה להם. אבל כשלא עשה תשובה, בניו יורשים את הפרה. התורה לא חייבתם להחזירה לא מפני שאינם חייבים בכבוד אביהם, אלא מפני שהפרה ממונם ואדם אינו מחויב לכבד אביו בממונו אלא משל אביו, "אבל בשאר כבוד דלית ביה חסרון כיס אין הכי נמי דמחייבי אף על פי שהוא רשע כמשתמע מההיא דפרק הנחנקין".

הדרכי משה כתב שהמרדכי בשם רבנו תם והגהות מיימוניות הסכימו לדעת הטור ולא לדעת הרי"ף והרמב"ם.

השולחן ערוך (יו"ד רמ, יח) פסק:

ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו. הג"ה וי"א דאינו מחוייב לכבד אביו רשע אלא אם כן עשה תשובה.

הט"ז (ס"ק יז) בתירוצו השני הסביר בדעת הטור שיש חילוק בין הכאה וקללה לכיבוד: בהכאה ובקללה יש איסור אך אין חיוב כיוון שאינו עושה

מעשה עמך, אבל לעניין כיבוד אין חיוב כלל. על כן, לצערו או לקללו או להכותו - אסור, אבל לכבדו - אין חיוב. זאת שלא כרמ"א (סע' ח) שכתב: "דאין חילוק בין לכבדו או לצערו".

הש"ך (ס"ק כ) כתב אף הוא בדעת הרמ"א שאף על פי שאינו מחויב לכבדו, אסור לצערו. וכן הגר"א (ס"ק כט) חילק כדעת הרמ"א בין כיבוד, שאינו מחויב בו, לבין צערו שאסור.

דבריהם מבוססים על פסק השולחן ערוך (יו"ד רמא, ד; ע"פ הרמב"ם והברייתא בסנהדרין פה):

היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירה אפילו נגמר דינם להריגה ויוצאים ליהרג אסור לו להכותם ולקללם, ואם הכה אותם או קיללם פטור, ואם עשו תשובה ה"ז חייב ונהרג עליהם אף על פי שיוצאים ליהרג.

הרמ"א כאן לא חלק על השולחן ערוך.¹

לסיכום, באביו רשע ולא עשה תשובה יש שלוש דעות:

א. לגר"א (סי' רמא ס"ק ו), לשיטת התוספות והמרדכי אין אסור ברשעים גמורים.

ב. לשו"ע סי' רמא סע' ד ולרמ"א שלא חילק, אסור לו להכותם ולקללם אבל אינו נהרג עליהם.

ג. לשו"ע סי' רמ סע' יח חייב בכבוד אביו ובמוראו, ועל זה הרמ"א חולק שאינו חייב לכבדו.

ב. חומרת הדברים

הברכי יוסף (יו"ד רמ, יח) הביא הסבר של רבי יונתן אייבשיץ לחיוב לכבד אפילו אביו רשע. הגמרא בקידושין (מט ע"ב) אומרת שהאומר לאישה

1 אמנם מהגר"א משמע שבדעת התוספות והמרדכי בלא עשה תשובה אין לחלק בין איסור לחיוב, ואולי לשיטתו יש לחלק בין דעת הטור והגהות מיימניות לבין דעת התוספות והמרדכי.

"הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק", מקודשת שמא הרהר תשובה. לכן חייב בכבוד אביו, אפילו רשע, שמא הרהר תשובה.

אולם החיד"א סבור שמלשון הרמב"ם משמע שזה חיוב גמור ולא רק מצד שמא עשה תשובה. החיד"א מוסיף ומביא (רמא, ד) את הראשון לציון של האור החיים הקדוש, המחלק בין דברי השו"ע בסי' רמא - "היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירה... אסור לו להכותם ולקללם" - לעומת סי' רמ - "אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו": רשעים גמורים - אין להכותם אבל גם אין לכבדם, ואילו רשע ובעל עברות לשעבר - מכבדו. משמע דווקא אם עבר ועכשיו אינו עושה, מחויב לכבדו.

החיד"א דחה את החילוק - "ואין דברים מוכרחים" - והוכיח מהמדרש על אברהם אבינו, שאמר לו ה' "לך מארצך", ולך אני פוטר מכיבוד אב ואם ואיני פוטר לאחר. הרי תרח היה עובד עבודה זרה ואף על פי כן בלי ציווי מיוחד מהקב"ה משמע שהיה מחויב לכבדו.

ובשיו"ב שמא' ד' כתב: "אמרו בזהר הקדוש ח"א סוף דף קסד דרחל אימנו ע"ה נענשה על שציערה ללבן אביה אף שנתכוונה להפרישו מעבודת כוכבים לכן מתה ולא זכתה לגדל את בנימין". (ועיין מש"כ אני בעניי בספר הקטן "פתח עיינים" במסכת דקמא' פט' ושם בקונטרס שומר הפתח עיין שם). וכן כתב הרה"ג אלפנדרי בשו"ת הסבא קדישא ח"ב יו"ד, שעל פי הזוהר הקדוש גם כשאביו רשע חייב לכבדו.

מכל האמור יש ללמוד כמה חמור לצער או להכלים את אביו ואמו אפילו לדעת הטור והרמ"א, ואילו לרמב"ם ולשו"ע אפילו ברשעים לא רק שאין להכלימם אלא אף חייב בכבודם ובמוראם.

על דרך זו סיפר הרב שמואל אליהו שיחיה לאוי"ט על אביו הרה"ג מרדכי אליהו זצוק"ל. כאשר תלמידים שחזרו בתשובה, בוגרי "מכון מאיר", היו מזמינים אותו להיות סנדק, היה מסרב ואומר לתלמיד שיזמין את אביו להיות סנדק. אף אם האב היה מותר ושולח את הבן לרב שיהיה סנדק, לא היה מסכים ואומר שהאב קודם. כאשר שאלוהו על כך, שהרי יש עניין שהסנדק יהיה דווקא צדיק וחסיד וכו', היה עונה כי ההורים הללו גידלו את הבן שחזר בתשובה, ואם לא היה חוזר בתשובה, היה מזמין את האבא להיות הסנדק - האם האב צריך להבין שמשום שבנו

חזר בתשובה הוא מכבדו פחות? להפך, דווקא עתה עליו לכבד את אביו יותר בעקבות התשובה, וכמו שנפסק בשו"ע (יו"ד רמא, ט): "גר אסור לקלל את אביו הגוי ולהכותו ולא יבזהו, שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה".

ג. קונפליקט בין חוזר בתשובה להוריו

לפעמים חוזרים בתשובה אינם רוצים לבקר בבית הוריהם בשבתות וחגים מסיבות שונות, ומוכיחים זאת מהגמרא ומההלכה "אמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין מצוות עשה בין מצוות ל"ת ואפילו מצווה של דבריהם לא ישמע לו". אך יש לענות להם שמצאנו שחכמים הקילו בדברים שונים לצורכי שלום. אמנם לא בכל דבר.

דוגמה לכך היא בשר לא חלק. שולחן ערוך (יו"ד לט, א) פוסק: "אין צריך לבדוק אחר שום טריפות מן הסתם, חוץ מן הריאה צריך לבדוק בבהמה וחיה אם יש בה סרכא; וכל הפורץ גדר לאכול בלא בדיקה, ישכנו נחש". בסע' יג החמיר השו"ע בסירכא, ואילו הרמ"א כתב: "ויש מתירים למשמש בסירכות ולמעך בהם... ואף על פי שהיא קולא גדולה, כבר נהגו כל בני מדינות אלו ואין למחות בידם מאחר שיש להם על מה שיסמכו". הספרדים שקיבלו הוראות מרן, אינם אוכלים בשר הנקרא "כשר" ולא "חלק", וחוזרים בתשובה רבים מתקשים לאכול אצל הוריהם שאינם מקפידים על בשר חלק.

אך נראה שיש להקל להם בזה. מרן עצמו פוסק בסע' ב שאם לקח כלב או גוי את הָרָאָה, הבהמה מותרת ואין חוששים שהייתה נקובה או סרוכה (הרמ"א החמיר, עיין שם).

בספר "ארץ החיים סתהון" (יו"ד סי' קיט) הביא שאלה שהייתה נפוצה בימיו על השלוחים של ארץ ישראל שהיו אוספים צדקה עבור עניי ארץ ישראל, ובעת שהותם בחוץ לארץ התלבטו אם מותר להם לאכול בשר נפיחה וכד'. בסוף דבריו כתב:

ובדבר שמואל אבוהב סימן ש"ך כתב דהספרדים... ואם כן לפי זה כשאדם מתארח אצל חבירו ומביאים לו בשר כשר – אם יש חשש קטטה ואיבה ומחלוקת יכול לאכול, וכן הביא הב"י בשם שו"ת

מהרי"ל ל"ה קולא לאכול לחם שיש בו איסור קל... וכן התיר לאכול פת עכו"ם משום איבה אם יושב במקום שאוכלים אותו, שאם לא יאכל הלחם שהוא עיקר האוכל, תהיה לו קטטה ואיבה עמהם וכן כתב הרא"ש בפסחים פ"ד ד' באדם שהלך ממקום שמחמירים למקום שמקילין, ואפילו דעתו לחזור יש לנהוג כקולי המקום שהלך לשם, ואל יחמיר כמנהג מקומו מפני המחלוקת בדבר שניכר בו שינוי מנהג, ומוכיח מהגמרא דממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים, דצריך לנהוג כמנהג מקומו "דמימר אמרינן מלאכה הוא דלית ליה פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא" - משמע הא לא אפשר בלא מחלוקת היה לו לעשות מלאכה עמהם דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו כיוון דלית ביה איסורא דאורייתא, אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהן.

וכן פסק הרמ"א (יו"ד קיב, טו):

י"א דמי שנזהר מפת של עכו"ם ואוכל עם אחרים שאינם נזהרין מותר לאכול עמהם משום איבה וקטטה, הואיל ואם לא יאכל עמהם פת שהיא עיקר הסעודה, התירו לו משום איבה, ואין ללמוד מכאן לשאר איסורים.

והש"ך (ס"ק כו) כתב שדווקא בלחם התירו "משום דעל הלחם יחיה האדם, אבל לא בשאר מאכלים שכמה אנשים הן שאין נפשם תאבה לאכול חמאה וכה"ג".

קונפליקט נוסף העלול להיווצר בין חוזר בתשובה להוריו בתחום הכשרות הוא כאשר ההורים אמנם שומרים כשרות (בשר וחלב וכד') אך מבשלים בשבת. לדעת המגן אברהם (שיח ס"ק א), כלים שבושל בהם בשבת נאסרים אף ביום חול; את דבריו הביאו המשנה ברורה (שיח ס"ק ד) וכף החיים (ס"ק ט). אך בשו"ת הרב הראשי (תשמ"ח-תשמ"ט) עמ' 147-148 כתב הרב מרדכי אליהו זצ"ל כי אם הבישול אינו בעבור הילדים, אין הם חייבים להגעיל את הכלי. אמנם אם יכולים להחמיר ולהמתין כ"ד שעות כדי שייפגם הטעם, תע"ב.

ד. סיכום

נחלקו הראשונים אם יש חובת כיבוד ומורא באב רשע גמור, וכן נחלקו גם האחרונים. ראינו שהאחרונים ראו בחומרה אי־כיבוד אב רשע. חוזרים בתשובה רבים מתלבטים כיצד להתייחס להוריהם שאינם שומרים תורה ומצוות. במאמר זה הזכרנו הקלות לבנים אצל הוריהם, אך יש עניינים נוספים שלא נגענו בהם כגון כלים שאינם טבולים, אוכל לא מעושר וכד'. הרוצה להרחיב יעיין ב"קול צופיך" לפרשת תזריע תשע"ד, שעיקר הדברים לקוחים משם.

נסיים בפסוק (מלאכי ג, כד): "וְהָשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בְּנֵים וְלֵב בְּנֵים עַל אָבוֹתָם". על הפסוק הזה נדרש שם: "והשיב לב אבות - להקב"ה - על בנים - על ידי בנים, יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לכו דברו אל אבותיכם לחזור בדרכי המקום. וכן ולב בנים על אבותם". יהי רצון שנזכה בעגלא ובזמן קריב, אמן.

